ANANSI. WORLD FICTION este un imprint al Editurii Trei

Nederlands letterenfonds dutch foundation for literature

Această carte a fost publicată cu sprijinul Dutch Foundation for Literature

FRANK

WESTERMAN

Inginerii sufletului

Traducere din limba neerlandeză și note de
Alexa Stoicescu

3
TREI

EDITORI:
Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL ANANSI. WORLD FICTION:
Bogdan-Alexandru Stănescu

REDACTARE:
Mădălina Marinache

DESIGN:
Andrei Gamarț

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Mirela Voicu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
WESTERMAN, FRANK
Inginerii sufletului / Frank Westerman ; trad. din lb. neerlandeză și note de Alexa Stoicescu. - București : Editura Trei, 2026
ISBN 978-606-40-3313-0

I. Stoicescu, Alexa (trad. ; note)

821.112.5

Titlul original: *Ingenieurs van de ziel*
Autor: Frank Westerman

Copyright © Frank Westerman 2002

Copyright © Editura Trei, 2026,
pentru traducerea în limba română

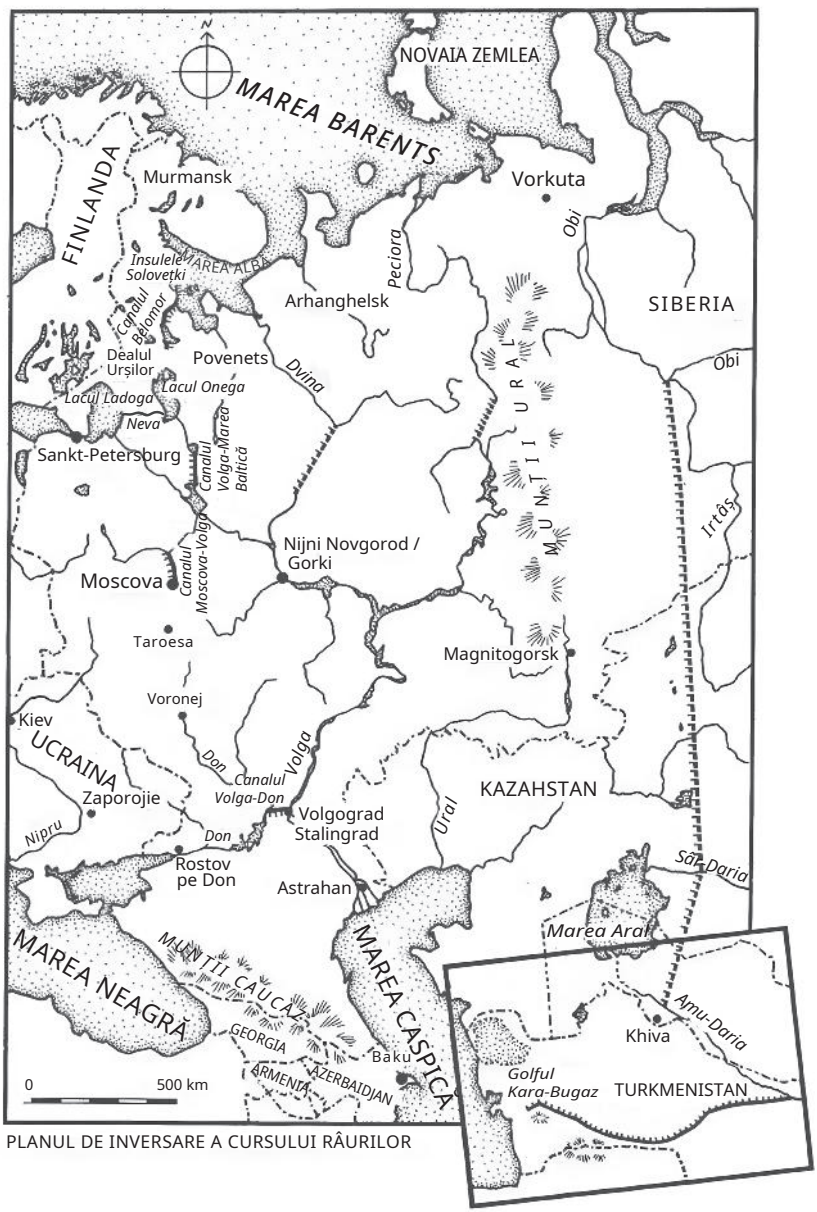
O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-3313-0

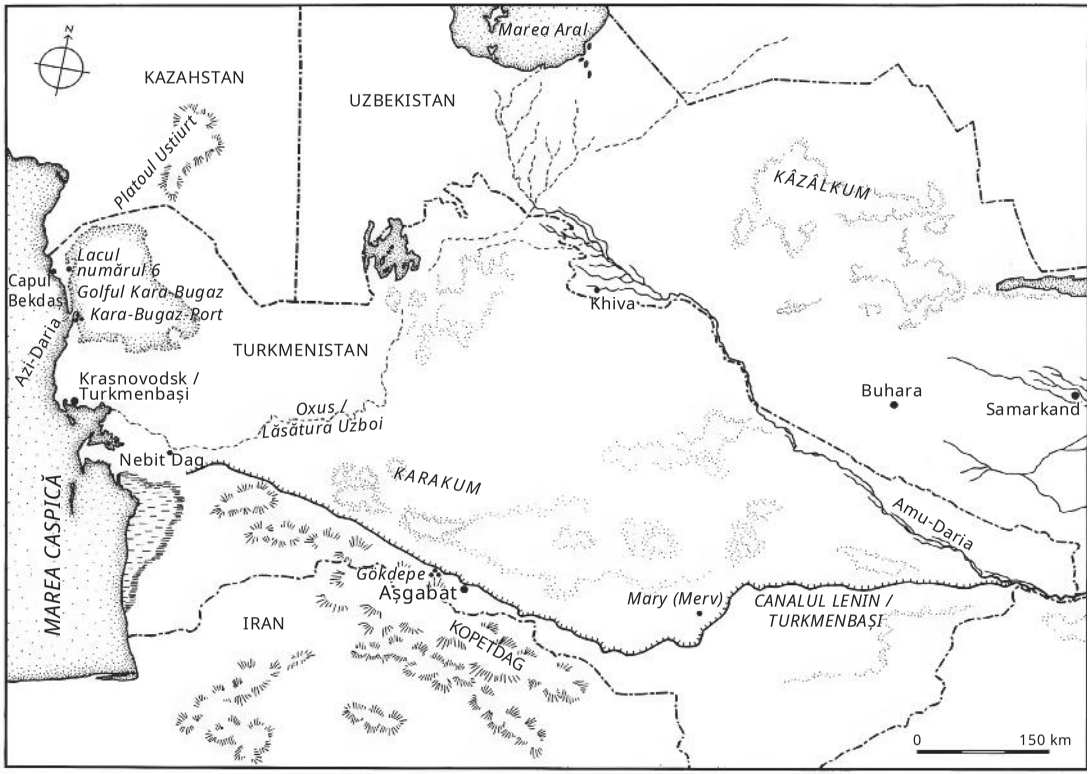
„La șaptesprezece ani, Dvanov nu avea încă o platoșă pe suflet — nici credință în Dumnezeu, nici vreo altă liniște lăuntrică; el nu găsise nume vieții fără de nume care se deschidea în fața lui. Dar nu voia ca lumea să rămână nenumită și aștepta ca în locul denumirilor special inventate să audă propriul ei nume, rostit chiar de gura ei.“

Andrei Platonov, *Cevengur*[1]

1. Traducere de George Bălăiță și Janina Ianoși, Cartea Românească, București, 1990, p. 92.

PLANUL DE INVERSARE A CURSULUI RÂURILOR

N
KAZAHSTAN
UZBEKISTAN
Marea Aral
Platoul Ustiurt
KÂZÂLKUM
Lacul numărul 6
Golful Kara-Bugaz
Kara-Bugaz-Port
Capul Bekdaș
Azi-Daria
TURKMENISTAN
Khiva
Krasnovodsk / Turkmenbași
Oxus / Lăsătura Uzboi
Buhara
Samarkand
Nebit Dag
KARAKUM
Amu-Daria
MAREA CASPICĂ
Gökdepe
Așgabat
Mary (Merv)
CANALUL LENIN / TURKMENBAȘI
IRAN
KOPETDAG
0
150 km

PROLOG

Cândva voiam să mă fac topograf. Mă atrăgeau topografii de la noi de pe stradă — bărbați care purtau veste portocalii cu dungi reflectorizante. Privind prin binoclu, cercetau toate obiectele din zonă, un simplu control de rutină ca să se asigure că totul e într-adevăr așa cum părea.

Aveam vreo zece ani. La școală ne învățau capitalele Europei cu ajutorul unei hărți oarbe.

De îndată ce învățătorul Hulzebos trăgea în jos continentul din pânză cerată, de parcă ar fi fost o jaluzea, știam că are să ne asculte. Cu umerii lui înalți și gesturi repezite, profesorul lua bățul atârnat de un cârlig — un tac de biliard șubred cu filet de alamă în vârf. Apoi, întorcându-se spre clasă, scotea pe unul dintre noi la tablă.

Scopul era să indici cu arătătorul din lemn un punct pe hartă și să lași locul unui alt coleg. Dacă acela rămânea dator cu răspunsul, trebuia să strigi tu „Atena“ sau „Reykjavik“ sau „Helsinki“. În astfel de momente, simțeam furnicături în degete. Atingând punctele, ele se transformau pe loc în sunete străine, ceea ce mie mi se părea vrăjitorie curată.

Pe harta oarbă a Europei de la noi din școală erau împrăștiate semne roșii cu un contur negru. Orașele cu mai puțin de un milion de locuitori se indicau prin niște cercuri de mărimea unui bănuț. Orașele cu milioane de locuitori

aveau cercuri de formatul unor nasturi de palton. Și apoi mai existau și adevăratele metropole — Paris, Roma, Berlin — unde mișunau atâția oameni, încât de unul singur mai mult ca sigur te rătăceai, ne spunea învățătorul Hulzebos. Metropolele erau indicate prin pătrățele: mai mult de un milion și jumătate de locuitori.

Dintre toate pătrățelele erau două — tocmai la marginea hărții — pe care nu eram obligați să le ținem minte.

— Se află în afara Europei, ne spunea învățătorul Hulzebos pe post de explicație.

— Ăsta cum se numește? am întrebat eu.

— Acolo e Moscova.

Auzisem de Moscova. Doar că nu înțelegeam de ce acest oraș nu putea să aparțină și el Europei.

— Dar ăsta?

Cu bățul din lemn am atins un pătrățel izolat în pustietatea de după Moscova. Mă înfricoșa de-a dreptul ideea că undeva atât de departe se mai poate afla un oraș de un milion și jumătate de locuitori.

— Gorki, a răspuns învățătorul și clasa s-a pus pe chicotit.

Gorki! Suna a loc de basm sau a denumire de planetă. Jupiter, Venus, Gorki. Am încercat să-mi închipui o ilustrată cu textul „Salutări din Gorki", dar nu mi-a ieșit. Ce text ar fi putut avea o vedere din Gorki?

— Gorki este un oraș închis, ne-a spus învățătorul Hulzebos. Unii oameni sunt trimiși la Gorki ca pedeapsă și nu mai au voie să părăsească orașul.

Îmi plac cărțile fără poze, dar cu o hartă la început. O singură fotografie și imediat se duce magia. Prefer să

despăturesc harta unei mănăstiri unde se întâmplă crime sau să schițez traseul unei expediții încheiate tragic la Polul Sud. Linia frontului la Gallipoli, desenată întrerupt? Panorama Arhipelagului Gulag? Când are succesul scontat, harta de la început funcționează pe post de vaccin: îi administrează cititorului o doză infimă de halucinogen geografic înainte să pornească la drum și astfel îl protejează de bolile tropicale întâlnite pe parcurs.

La o primă vedere, același lucru e valabil și pentru *Kara-Bugaz*[1], cartea cu care Konstantin Paustovski și-a făcut debutul ca scriitor sovietic în 1932.

Am început să o citesc când abia mă mutasem la Moscova și îmi aprofundam cunoștințele despre fosta Uniune Sovietică, subiectul despre care voiam să scriu articole. Faptul că mi-am întors imediat atenția asupra lui Paustovski are o explicație la îndemână. Paustovski era privit ca un cronicar de excepție al Revoluției Ruse, al războiului civil ce i-a succedat și al anilor de consolidare a socialismului. Toți corespondenții din Moscova visau să poată raporta din interior, în același fel în care o făcuse și el.

Citându-l pe Paustovski, *Kara-Bugaz* este „o campanie împotriva pustiului"[2]. Cu acest scop, entuziaștii Planurilor Cincinale au proiectat un combinat pentru exploatarea zăcămintelor de sare de pe coasta estică a Mării Caspice. „Combinatul va da pustiului o lovitură de moarte. Izvoarele de apă, extragerea petrolului, prelucrarea cărbunelui vor

1. Vezi ediție Cartea Rusă, 1955, în traducerea lui Vladimir Cogan. Acolo unde am reușit să identific citatul exact, folosesc traducerea lui Cogan. Fiindcă în traducerea amintită golful este numit Kara-Bugaz (și nu Kara-Bogaz-Gol sau Garabogazköl, nici Lacul gâtului negru, așa cum apare în alte locuri), folosesc în întregul text această formă, cu cratimă.

2. Konstantin Paustovski, *Kara-Bugaz*, ed. cit., p. 198.

naște în jurul combinatului o mulțime de oaze, de unde va începe atacul planificat împotriva nisipurilor.“[1]

După copertă și pagina de titlu, însă înaintea primului capitol, harta îți dezvăluie regiunile prin care te vei perinda: golful Kara-Bugaz pare un copil pus la sânul unei mame încovoiate de griji numite Marea Caspică. Cordonul ombilical încă nu i s-a tăiat. La o primă privire, împrejurimile sunt formate doar din deșerturi pustii și platouri montane fără nume. Punctele de orientare cele mai apropiate sunt Delta Volgăi și Marea Aral, amândouă la vreo 500 de kilometri distanță.

Paustovski citează din raportul maritim al unui anume locotenent Jerebțov, un cartograf în serviciul țarului: „Mă grăbesc să vă încunoștiințez că am izbutit să îndeplinesc dorința dumneavoastră și să vă aduc din călătoria mea pe mare două păsări foarte rare, doborâte de mine în golful Kara-Bugaz. Artelnicul corabiei noastre a hotărât să le împăieze și ele se găsesc acum în cabina mea. Este vorba de două păsări egiptene numite flamingo, care au un penaj trandafiriu de o frumusețe și o finețe deosebite“[2].

Pe urmele acestui explorator maritim, Paustovski te invită să cercetezi granițele de sud ale Imperiului Sovietic.

Poate că va fi nevoie să consulți harta de o sută de ori — de tot atâtea ori cât locotenentul Jerebțov măsoară corpurile cerești cu sextantul. Indicând pe parcurs locurile, povestea își menține cursul cu strictețe; siajul în linie dreaptă.

Așa ai crede. Dar în cartea lui Paustovski geografia îți ridică niște semne de întrebare. Nu mă săturam să tot răsfoiesc cartea și să mă întorc la harta de la început. Marea

1. *Ibid.*, p. 193.
2. *Apud* Konstantin Paustovski, *Kara-Bugaz*, ed. cit., p. 5.

interioară în formă de vezică cu numele Kara-Bugaz îmi părea suspect de vastă. Dacă golful (cu o circumferință de 800 de kilometri, după spusele lui Paustovski) era un element atât de proeminent al peisajului, așa cum lasă de crezut harta, de ce nu-l remarcasem până acum?

Într-unul dintre tunelurile metroului din Moscova, am cumpărat de la un geolog șomer patru coli cartografice, care se puteau face sul. Împreună aveau o lățime de 2,20 metri și acopereau toate cele unsprezece fusuri orare ale fostului Imperiu Sovietic. De la Kaliningrad, în vest, până la Strâmtoarea Bering, de lângă Alaska.

Ținând tubul cu hârtii sub braț, am pășit pe scara rulantă, urcând spre lumina zilei. Între timp mă instalasem într-un *KorPunkt* deschis de ziarul din Rotterdam pentru care lucram. Acest „Punct al corespondenților" din Piața Proletariatului era un birouaș ponosit cu un telex cehesc aflat într-un bloc pentru jurnaliști, respectiv diplomați, o relicvă din vremea sovietică. Circula zvonul că prizele și gurile de aerisire erau ticsite cu microfoane de mărimea unor ace cu gămălie. Nu știam dacă e adevărat. În schimb, constatasem că vecinii mei fuseseră împărțiți în străini din țări prietene (scara 1) și străini din națiuni burgheze (scara 2).

La singurul geam al camerei de lucru se afla un birou metalic. Priveliștea era deprimantă: vedeam un bloc de cărămidă, unul din acelea cu paisprezece etaje. Dacă îmi lipeam capul de sticlă, zăream într-o parte un șantier împrejmuit de garduri. De lucrat nu lucra proletariatul, altfel groapa de jos n-ar fi fost invadată de soc și de bucăți de lemn.

Ca să nu fiu silit să privesc zilnic această natură moartă, am mutat biroul la 90 de grade și am agățat harta celor

cincisprezece foste republice sovietice pe peretele din față, deschizând astfel o nouă perspectivă, una pe care nu m-am săturat să o privesc în decursul anilor.

Stând la tastatură (la mine în *cockpit*), pluteam deasupra unei șesimi din lumea locuită. Fără evantaiul meridianelor deasupra calculatorului, m-aș fi rătăcit iar și iar.

Harta de perete provenea din 1991, anul în care Uniunea Sovietică s-a destrămat. În această ediție, orașe precum Leningrad, Gorki și Andropov își recăpătaseră deja numele dinaintea revoluției. Doar cel mai înalt munte din Uniunea Sovietică (de 7 495 de metri) se mai numea „Vârful Comunismului".

Unul dintre primele locuri pe care l-am căutat pe harta din *KorPunkt* a fost golful Kara-Bugaz. Am urmărit cu privirea coasta Mării Caspice. Forma învălurată de pe perete corespundea cu mica hartă din cartea pe care o citeam. Cu singura diferență că golful Kara-Bugaz lipsea cu desăvârșire din ediția mea.

Făceam ping-pong cu privirea de la carte la perete și înapoi. Cum era posibil așa ceva? Inventase Paustovski golful Kara-Bugaz?

Sau, în caz contrar: dispăruse oare această lagună de mărimea Flandrei după 1932 de pe hartă — sau de pe fața pământului?

Firește, absența unui mări interioare de dimensiuni mijlocii de pe o hartă sovietică putea fi un exemplu de manipulare a cartografiei. Nici orașe precum Krasnoiarsk-26 și Tomsk-7, unde se extrăgea plutoniu la scară industrială, nu erau consemnate. Iar dacă cartografii sovietici reușiseră performanța de a strămuta întregi formații muntoase din Crimeea (pentru a masca amplasarea unui port de submarine), atunci și retușarea

unui golf până la dispariție ar fi trebuit să se numere printre posibilități. Cine știe? Poate că acest „cordon al industriei" descris de Paustovski fusese binecuvântat după 1932 printr-o zonă de testare pentru antrax sau pentru iperită, iar golful Kara-Bugaz fusese ascuns de frica spionajului.

Altă posibilitate era ca Paustovski să fi dat naștere acestei excrescențe a Mării Caspice pe post de recuzită fictivă pentru cartea lui. Desigur că un romancier este liber să născocească peisaje, dar nu trebuie să uităm nici că scriitorii Uniunii Sovietice erau legați de realitatea faptelor „socialiste".

„Împotriva născocirilor, estetizărilor și a minciunilor psihologizante prin intermediul artei", asta era deviza scriitorilor în vremea lui Paustovski.

Misterul devenea și mai încâlcit: în *Atlasul lumii* al celor de la *The Times*, contururile golfului Kara-Bugaz erau exprimate printr-o linie întreruptă, ca și cum cartografii occidentali se întrebau dacă suprafața aflată la 41 de grade latitudine nordică și 53 de grade longitudine estică era formată din pământ sau din apă.

Mi-a trecut prin minte o a treia posibilitate: oare hărțile și cărțile de factură sovietică erau o oglindire fidelă a aceleiași realități socialiste? Și dacă era adevărat, prin ce se diferenția ea de realitatea noastră?

Fiindcă nu aveam decât o idee vagă, mi-am propus să răspund măcar la aceste întrebări. În acest scop, am întreprins două călătorii: una către golful Kara-Bugaz (sau măcar către locul unde ar fi trebuit el să se afle, după spusele lui Paustovski) și, paralel cu aceasta, una imaginară, parcurgând literatura sovietică.

SCRIITORUL NUMĂRUL 1

Creierul lui Maxim Gorki este păstrat într-un borcan etanș la Institutul Neurologic din Moscova. Cântărește 1 420 de grame, iar secțiunile lui au fost analizate la microscop pentru a depista urme ale genialității.

În după-amiaza zilei de 18 iunie 1936, la foarte puține ore după ce supranumitul „artist sclipitor al cuvântului și prieten generos al omului de rând" s-a stins din viață, ambele jumătăți de creier fuseseră scoase din cutia craniană și înmânate savanților sovietici. Un laborant în halat alb i-a făcut pe loc mulajul din ghips.

„Astfel, dimensiunea și modelul tuturor circumvoluțiunilor și meandrelor creierului său au fost păstrate pentru eternitate", a raportat ziarul *Pravda*[1].

În aceeași seară, sculptorul de curte al Kremlinului a fost însărcinat să confecționeze masca mortuară a lui Gorki. Au trecut deja mai bine de șaizeci și cinci de ani de când această relicvă odihnește pe noptiera de lângă patul nemaifolosit de atunci. Îți captează privirea cu ochii cavernoși, cu colțurile gurii pe care s-a imortalizat un rânjet și cu mustața pieptănată civilizat.

---

1. *Pravda* (în rusă, „Adevăr") a fost principalul ziar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Fondat în 1912 la inițiativa lui Lenin, a devenit după Revoluția din Octombrie organul oficial de presă al partidului și unul dintre cele mai influente instrumente de propagandă ale statului sovietic.

La ordinul lui Stalin, reședința lui Gorki de pe bulevardul Malaia Nikițkaia a fost pusă sub sigiliu chiar în ziua morții; potrivit indicațiilor precise date într-o scrisoare, nici măcar suportul de umbrele nu trebuia cu niciun chip să fie mutat.

Trecusem deseori pe lângă Casa Gorki fără să fi remarcat mozaicul de pe fațadă care reprezenta un iris. Însă acum, când venisem să-mi satisfac curiozitatea față de reședința scriitorului, aveam mai multă atenție pentru astfel de ornamente. Era o zi rece, ploioasă de octombrie. Trotuarul ud lucea și la fiecare rafală de vânt teii răspândeau frunze de toamnă care zburau prin aer ca niște fluturași de hârtie. Într-un mic ghid literar al Moscovei citisem că reședința lui Gorki fusese construită în 1900 la ordinul lui Stepan Riabușinski, un om de afaceri cu frică de Dumnezeu, care la vârsta de douăzeci și șase de ani se număra deja printre cei mai bogați douăzeci de locuitori ai Moscovei. Fiind iubitor de artă și colecționar de icoane, Riabușinski alesese o vilă în stil Art Nouveau, un colos cu forme brute și la exterior cu un minimum de decorații.

Intrarea, aflată sub un balcon ce se odihnea pe coloane, se ascundea în spatele unui gard din fontă. Vizitatorii Muzeului Casa Gorki erau dirijați spre intrarea servitorilor. Podeaua din scânduri care scârțâiau conducea spre garderobă. Deși înăuntru era la fel de frig ca afară, bătrânica de la ghișeu a insistat să-mi las haina la garderobă — trăia probabil din bacșișuri.

Săgeți din carton prinse cu piuneze indicau drumul spre locuința propriu-zisă. Am intrat într-un vestibul impresionant de înalt, de unde năvălea asupra ta o scară din piatră naturală, de parcă ar fi fost o cascadă înghețată.

— Tinere!

Paznicul care stătea lângă o mică aerotermă mă chema la ordine. Nu observasem cutia cu papuci de închiriat?

M-am aplecat ca să-mi leg talpa din fetru de pantofi. În loc să murdăresc parchetul, aveam să-l lustruiesc.

Din casa scării am patinat spre anticameră. Ramele ușii din lemn se unduiau cu grație, cu o luxurianță aproape barocă. Doi șerpi încârligați țineau ridicată o lampă din sticlă ca pe o torță.

M-a întrebat cum de un „scriitor al proletariatului" de talia lui Gorki s-ar fi simțit în largul său într-un asemenea interior.

Ușa dublă din fața bibliotecii casei îți dădea acces la cabinetul lui Piotr, secretarul personal al lui Gorki, care făcea zilnic ordine prin munții de scrisori primite și trimise. Am trecut pe lângă un suport de umbrele și am intrat în camera de lucru a lui Gorki. În încăperea spațioasă trona biroul masiv acoperit cu postav verde; părea o masă de biliard fără margini. Dedesubtul unei lămpi arcuite încă se găseau ochelarii și penița, iar în cuier atârna haina lui Gorki.

Acesta era deci locul unde neliniștitul Alexei Peșkov își găsise într-un târziu refugiul. După nenumărate aventuri, purtând de această dată numele Maxim Gorki — „Amarul" —, scriitorul poporului se întorsese acasă în Moscova, unde Stalin l-a îngrijit ca un tată adoptiv.

Tătucul popoarelor îi făcea des vizite, după cum mărturisesc fotografiile de pe bufet. Într-una dintre ele, Stalin și Gorki stau umăr lângă umăr pe o canapea din piele care încă poate fi admirată dindărătul unui opritor din sfoară decorativă. Scriitorul poartă pe cap un chipiu uzbec, executat artistic, și se joacă cu mustața răsucită. Stalin stă picior peste picior, cizmele îi strălucesc în lumină.

Gorki observă într-o scrisoare trimisă unui prieten scriitor francez: „Sunt judecat pentru că aleg calea bolșevicilor, care resping libertatea. Da, sunt de partea lor, și asta tocmai pentru că sunt pentru libertatea tuturor muncitorilor sinceri și împotriva libertății paraziților și șarlatanilor".

Era de la sine înțeles că aveam să-mi încep incursiunea prin literatura sovietică pornind de la Gorki. În lucrarea de referință *Zece secole de literatură rusă* (1948), Johan Daisne, directorul Bibliotecii Municipale din Gent, îl descrisese ca fiind „sufletul și rinichii întregii literaturi sovietice". Gorki nu era doar președintele puternicii Uniuni a Scriitorilor Sovietici, fondate în anii treizeci de Stalin, ci deținea și carnetul de membru cu numărul 1. Oferea cu prisosință burse și subvenții de călătorie tinerilor talentați, pe care îi trecea în același timp prin filtrul criticii sale, triindu-i. „Se poate spune că mai toți scriitori sovietici îi datorează uneori puțin, deseori mult, alteori totul […] el îi descoperă sau îi școlește", scria bibliotecarul din Gent.

Konstantin Paustovski vorbea despre un anume „presentiment gorkian": senzația că el era în permanență prezent în viața sa. A scris următoarele: „Odată cu Gorki, se poate începe o nouă eră calendaristică".

Intrasem în contact cu opera lui cu puțin timp înainte de plecarea din Amsterdam, când am primit cadou de la un prieten o carte broșată de la Editura Penguin. „Pentru zborul spre Moscova", mi-a recomandat el. „E un început bun."

Era vorba de *Copilăria*, partea întâi a autobiografiei lui Gorki, o carte care începe cu o amintire de neșters despre broaște.

Alexei n-are încă șase ani. Tatăl e întins pe podeaua din cameră, înfășurat într-o pânză albă, are degetele de

la picioare răsfirate bizar și ochii acoperiți cu bănuți din aramă. Alături de trupul lui e mama cu obrajii uzi, care-l piaptănă. În acea după-amiază, ținându-se strâns de mâna bunicii („îmbrăcată toată în negru și cu pielea fină"), Alexei stă în ploaie lângă o groapă de pe malul râului. Când este coborât coșciugul tatălui mort de holeră, aude un orăcăit. În groapa mocirloasă sunt broaște care se strecoară de sub scândurile coșciugului, sar pe marginile lui, dar de fiecare dată cad înapoi, rostogolindu-se, odată cu bulgării de pământ cu care groparii îi înmormântează tatăl.

În drum spre casă, băiețelul își întreabă bunica: „Da' broaștele n-au să iasă afară, bunicuță?".

„Nu, nu mai ies […]. Dumnezeu cu ele!"[1]

Povestea acestei înmormântări a broaștelor a fost primul lucru pe care l-am citit de Gorki. Suferința și ghinionul sunt contopite aici cu atâta deznădejde, încât e aproape de necrezut că acest băiețel va culege în viața de adult mai mulți lauri decât orice alt scriitor de dinaintea lui sau după el.

Când Alexei împlinește unsprezece ani, îi moare și mama isterică, bolnavă de tuberculoză. Trăiește în cartierul docherilor din Nijni Novgorod și se întreține muncind cu roaba pe chei și furând lemn. Într-o seară din 1887, după ce și-a pierdut slujba de ajutor de bucătar pe corveta cu aburi Buna Vestire, care naviga pe Volga, tânărul, atunci în vârstă de nouăsprezece ani, își trage un glonț în piept. Deși ținta era inima, nu-și perforează decât plămânul stâng.

Însă orfanul Alexei Peșkov are o poveste care urmează tiparul *from rags to riches*[2] — un vis în egală măsură rusesc. La nici douăzeci de ani după tentativa de suicid, în 1906, privește

1. Traducere de Cezar Petrescu și Ada Steinberg, Albatros, 1988, p. 9.

2. În traducere liberă, „de la vagabond la om bogat", deviză care descrie visul american (în engl. în orig.).